

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет
Факультет філології та соціальних комунікацій
Кафедра української та зарубіжної літератури і порівняльного
літературознавства

**СПІВИ ЗЕМЛІ:
БІОЛОГІЯ ТА ЕКОЛОГІЯ
В ЛІТЕРАТУРІ ТА КУЛЬТУРІ**

Матеріали
Міжнародної наукової конференції

Бердянськ, 2022 рік

УДК 821.161.2:371.315 (043.2)

Редакційна колегія:

Новик О.П., доктор філологічних наук, професор кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства, Бердянський державний педагогічний університет; **Харлан О.Д.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства, Бердянський державний педагогічний університет

*Друкується за рішенням вченої ради
факультету філології та соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 1 від 12.08.2022 р.)*

С 43 «Співи Землі: біологія та екологія в літературі та культурі»: матеріали міжнародної наукової конференції (22–23.09.2022 р.) / [ред.кол.О. П. Новик, О.Д. Харлан]. Бердянськ: БДПУ, 2022. 285 с.

У збірнику вміщено матеріали доповідей і повідомлень міжнародної наукової конференції, що відбулася на базі факультету філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету. Конференцію було присвячено питанням екології та біології в культурі, літературознавстві, проблематика доповідей спирається на потреби наукового літературознавства та практики викладання літератури у контексті екокрітики.

Матеріали збірки можуть бути використані вчителями та студентами-філологами, викладачами, аспірантами, а також усіма, хто цікавиться сучасними проблемами дослідження літератури.

УДК 821.161.2:371.315 (043.2)

За зміст статей і правильність цитування відповідальність несуть автори

© Бердянський державний педагогічний університет, 2022

© Автори статей, 2022

Вельчєва К. О.,
кандидат філологічних наук,
Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро

LOCUS AMOENUS В АРСЕНАЛІ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО МИТЦЯ: ПОЕМА

«THE PARLEMENT OF THE THRE AGES»

Locus amoenus, або чарівний куточок, є одним з топосів, якими рясніє література епохи рефлексивного традиціоналізму. Термін «топос» увів до літературознавчого обігу Е.Р. Курціус, який розумів під ним *«усталені кліше, схеми вираження»* [2, 264]. Дослідник зауважив, що топоси поширилися в античній та середньовічній літературі в результаті її риторизації. Зокрема він наголосив на можливості генетичного зв'язку пейзажної замальовки в поезії з топосами місця і часу судової та величальної промов [1, 219].

Розглядаючи розвиток locus amoenus з часів Античності – а *«від епохи імперії й аж до XVI ст. воно було одним із головних мотивів усіх описів природи»* [1, 220], Курціус відзначає наявність його елементів ще в Гомера: це приємна затишна місцина з деревом або гаєм, джерелом, травою і квітами. У пасторальній поезії Феокрита оспівується ідеальний краєвид, на лоні якого можна в затінку відпочити. Цей мотив підхоплює та трансформує Вергілій. А у творчості Овідія та його наступників Курціус бачить ознаки того, що *«реторика вже опанувала поезію»*, і *«описи природи перетворюються на віртуозні заставки»*, які мають дуже мало спільного зі спогляданням природи [1, 220].

У риторизованих описах locus amoenus постає як більш або менш майстерне свідоме втілення заданих наперед умов. Ці умови, до яких входить згадування шести або семи принад краєвиду, фіксуються і в середньовічних поетиках (наприклад, Ars versificatoria Матвія Вандомського). У середньовічній літературі топос «чарівного куточку» проникає в різні жанри, у тому числі жанр алегоричного видіння-сну (dream vision). Так, в одному з найвідоміших його зразків – французькому «Романі про Троянду» – риси locus amoenus яскраво проступають в

алегоричному образі Саду насолод, а також на початку поеми, коли розповідач оспівує весняне пробудження природи. Обидві сцени подані автором як події, що відбуваються уві сні.

В англійській літературі часом розквіту видіння-сну стає друга половина XIV ст. Повідомляючи на початку твору, за яких обставин сновидцеві наснився сон, поети обирають або замкнений простір (спальня сновидця), або відкритий (на лоні природи). Першому варіанту надає перевагу Джеффри Чосер («Книга про герцогиню», «Дім Слави», «Пташиний парламент»). У «Видінні про Петра Орача» Вільяма Ленгленда, а також в анонімних поемах «Накопичувач і Марнотрат» та «Спір трьох віків», засинання відбувається на фоні ландшафту, який має ознаки *locus amoenus*. У цих трьох творах опис чарівного куточку, до якого герой потрапляє наяву, стає засобом обрамлення для змісту сновидіння.

У поемі Ленгленда сон оповиває стомленого мандрівника сонячним травневим ранком десь на Мальвернських пагорбах: він відпочиває на березі струмка, який заколисує його плескотом води. Це найлаконічніший опис, для дотримання канону авторові достатньо лише кількох штрихів. У поемі «Накопичувач і Марнотрат» розповідач після своїх блукань потрапляє до гаю, де яскраво світить сонце, буяють квіти, швидко несе свої води струмок, сновигають птахи; врешті-решт під вечір блукач засинає. Згадується і пагорб, на якому він спинився під кущем глоду.

На тлі такої схематичності пейзажної «куліси» вирізняється трактовка топосу *locus amoenus* у поемі «Спір трьох віків». Тут присутні традиційні ласкаве травневе сонце, ліс, струмок, килим з трави і квітів, птахи за своїми заняттями, побіжно згадуються і пагорби. Конкретні назви птахів наводяться і в поемі «Накопичувач і Марнотрат», але «Спір трьох віків» містить також перелік рослин і тварин. Додаючи тварин, автор міг надихатися образом Саду насолод з «Роману про Троянду», однак він переслідує власну творчу задачу, пов'язуючи тваринний світ лісу з розвитком сюжету. Розповідач опиняється в лісі не випадково: він не мандрує чи блукає, а навмисне приходить з гончаком у пошуках гарного мисливського трофею. Цим трофеєм буде красень олень. Проектуючи ієрархію

лицарської спільноти на повадки тварин, поет зображає молодшого оленя в якості зброєносця, який старанно чатує в намаганні попередити будь-яку небезпеку. Красою зрілого оленя розповідач милується, хоча в цьому захваті відчувається суто мисливський інтерес: його роги розкішні, *«і могутній, і широкий, і великий тілом, / і королівська страва, якщо вполюєш»* [3]. Після вдалого пострілу розповідач деталізує, як він розбирав тушу. І вже після надміру нутрощів та частин тіла автор «згадує» про locus amoenus: *«сонце було таким теплим»* [3], що втомлений мисливець задрімав. Уві сні він побачив, як дискутують персоніфіковані Молодість, Зрілість і Старість (тому, власне, поема і має таку назву), а потім прокинувся вже на заході сонця.

Якщо назви квітів в епізоді наводяться разом невеличким каталогом, то згадки про інші види рослин розкидані по тексті. Розповідач наказав гончаку лягти під березою, сам зачався під дикою яблунею, поранений звір залишає за собою скривавлені колюччя і папороть, також папороттю, вересом і мохом мисливець маскує залишки туші, а роги з головою ховає всередині дубу. Отже, природа в художньому просторі поеми залучається до взаємодії з героєм у ході розвитку дії.

Коли поцілений олень заревів та шугонув у зарості, *«немов усе, що було в лісі, змішалось до купи»* [3]. Автор відображає момент руйнування гармонії, в якій кожна жива істота займається своєю справою і кожна деталь на своєму місці, та перетворення її на хаос. Але після завершення полювання про хаос більш ніщо не нагадує, і ідилія відновлюється – художні закони топосу locus amoenus врешті решт беруть своє.

Література

1. Курціус Е.Р. Європейська література і латинське середньовіччя. Львів: Літопис, 2007. 752 с.
2. Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий / гл. науч. ред. Н.Д. Тмарченко. Москва: Изд-во Кулагиной - Intrada, 2008. 357 с.
3. The Parlement of the Thre Ages. [online]. URL: <https://d.lib.rochester.edu/teams/text/ginsberg-parlement-of-the-thre-ages> (10.08.2022).